

Herstelprogramma Biodiversiteit Fryslân

JAAARPLAN 2023

Versie 9 november 2022 met verwerking input Stuurgroep 25 oktober en Biodiversiteitsberaad 3 november

Leeswijzer

Dit jaarplan schetst hoe de organisaties die zich hebben verbonden aan herstel van biodiversiteit in Fryslân, komend jaar - in 2023 - gaan werken aan de uitvoering van het gezamenlijke Herstelprogramma Biodiversiteit Fryslân. Na het beschrijven van de ambitie in hoofdstuk 1 gaan we kort in op de organisatie in hoofdstuk 2. De hoofdmoot van dit jaarplan wordt gevormd door beschrijving van resultaten en inspanning in 2023, welke u kunt teruglezen in hoofdstuk 3.

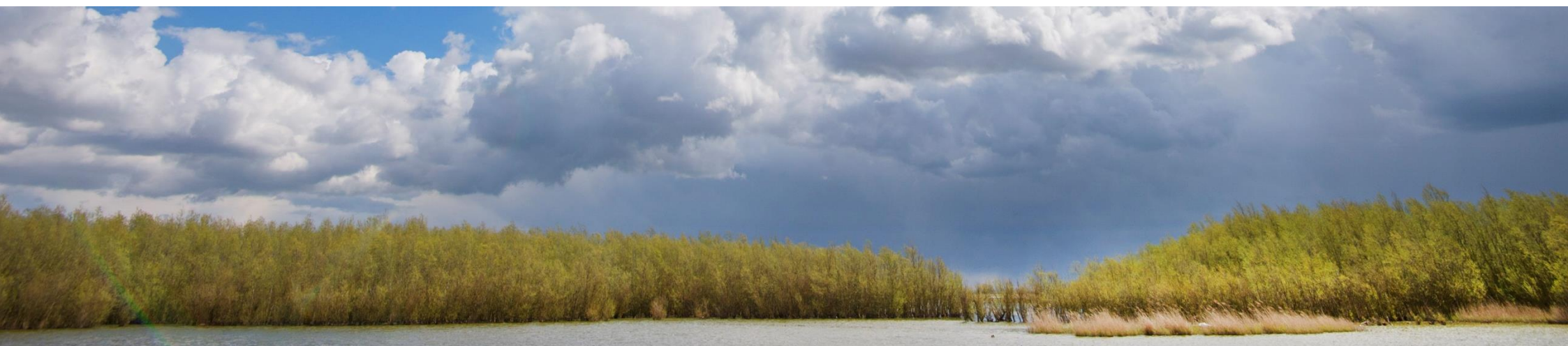
Het laatste hoofdstuk bevat planning en financiën. Meer informatie over het programma kunt u vinden op www.biodiversiteit.frl.

Inhoud

---

1. Ambitie	4
2. Organisatie	5
3. Doelen, resultaten en activiteiten 2023	7
Basis op orde	8
Kennis ontwikkelen	13
Kennis delen	15
Bewustwording en educatie	17
Verbindingen realiseren	19
Natuurinclusief werken	21
4. Planning en financiën	23

---

1. Ambitie

Onze ambitie is een gezonde en rijke biodiversiteit, waarvoor een goede basiskwaliteit natuur en landschap een voorwaarde is. Omdat dit in de [Visie Natuurlijk Fryslân 2050](#) mooi is uitgewerkt gebruiken we die visie als basis. Binnen 5 jaar streven we daarbij naar een stabilisering van de biodiversiteit in Fryslân en op de langere termijn (2050) naar een toename van biodiversiteit, omdat dit essentieel is voor een gezonde leefomgeving van alle bewoners van onze provincie.

Het Herstelprogramma Biodiversiteit Fryslân is een initiatief van alle overheden en natuur- en landschapsorganisaties in Fryslân. De basis daarvoor is de *Agenda herstel biodiversiteit Fryslân*, die tot stand is gekomen in overleg met een groot aantal organisaties, kennisinstellingen, ondernemers en bewoners. Met het formeel (laten) vaststellen van die Agenda herstel biodiversiteit Fryslân, hebben de provincie Fryslân, de Friese gemeenten, de terreinbeherende organisaties, Friese Milieu Federatie, IVN, Kening, Landschapsbeheer Friesland en Wetterskip Fryslân zich verbonden aan de uitvoering van die agenda.

Biodiversiteit is een graadmeter voor de kwaliteit van onze leefomgeving. De oorzaken van de afname van biodiversiteit zijn divers. De aanpak voor herstel van biodiversiteit moet dat daarmee ook zijn. Het Herstelprogramma Biodiversiteit Fryslân richt zich op verbinden, versterken en verbeteren om een belangrijke bijdrage te leveren aan deze aanpak. Niet zozeer door zelf de schop in de grond te zetten (anders dan om kennis op te doen en te kunnen delen). Wel door ervoor te zorgen dat biodiversiteit hoog op de agenda komt bij alle organisaties en op alle beleidsterreinen die een bijdrage kunnen leveren aan herstel. Daarnaast vergroten we de kennis en betrokkenheid en verbinden we via het programma wat er (al) wordt

gedaan voor de biodiversiteit. Het Herstelprogramma wil in Fryslân dus een plus realiseren op de bestaande aanpakken, werkwijzen en initiatieven. Hiervoor zijn zes thema's benoemd. Dit jaarplan geeft per thema een uitwerking in doelen, resultaten, inspanningen en middelen voor 2023.

Overloop werkzaamheden 2022 naar 2023

Het jaar 2022 is het eerste jaar waarop het programma volledig bemenst is met de benodigde trekkers per thema. Het gezamenlijk werken in zo'n programma met meerdere organisaties vereist een inwerkperiode. Bijvoorbeeld het vastleggen van financiële verplichtingen tussen provincie Fryslân en de samenwerkingspartners heeft meer tijd gekost dan gepland. De formele subsidieverstrekking voor het jaar 2022 is bijvoorbeeld in oktober dit jaar definitief vastgesteld. Mede dankzij het onderlinge vertrouwen en de constructieve samenwerking zijn FMF, Kening, IVN, Wetterskip Fryslân en gemeente Leeuwarden het afgelopen jaar in staat geweest voldoende menskracht te mobiliseren voor uitvoering van het jaarplan 2022. Daarbij zijn noodgedwongen sommige onderdelen uit het jaarplan 2022 later opgestart, waardoor deze doorlopen tot in het jaar 2023. In dit jaarplan 2023 kunt u deze onderdelen terugvinden per thema in de kolom "dekking budget 2022".

2. Organisatie

Het Herstelprogramma Biodiversiteit Fryslân is in 2021 gestart nadat de samenwerkende partijen de Agenda Herstel Biodiversiteit (hierna te noemen Agenda) presenteerden in een [Webinar Biodiversiteit Fryslân](#). Vanaf 2022 is het [Platform Biodiversiteit.frl](#) gelanceerd met daarop alle informatie over dit gezamenlijke programma. Hoewel de financiering tot en met 2023 is gedekt middels een tijdelijke bijdrage van de provincie Fryslân, is het de ambitie van de samenwerkende partijen om ook na 2023 gezamenlijk te werken aan een langjarig herstel van de biodiversiteit. Hiervoor zal uiteraard ook vanaf 2024 financiering nodig zijn en besluitvorming hierover vindt plaats in de nieuwe provinciale bestuursperiode 2023 - 2027. Voor de uitvoering is een [Programmateam Biodiversiteit](#) samengesteld onder leiding van de provincie Fryslân en in

samenwerking met Friese Milieu Federatie, It Fryske Gea, Kening, IVN en gemeente Leeuwarden. De voortgang wordt twee keer per jaar besproken met de Stuurgroep Herstelprogramma Biodiversiteit, met daarin bestuurders van provincie, Wetterskip, gemeenten Leeuwarden en Ooststellingwerf, IVN, FMF en het (Agrarische) Kollektivenberied Fryslân.

Het programma kent per thema een eigen trekker, aanpak en werkwijze. Dit jaarplan 2023 beschrijft welke resultaten we per thema willen behalen komend jaar en welke inspanning en middelen daarvoor nodig zijn. De resultaten die we in 2022 hebben behaald zijn beschreven in de voortgangsrapportage 2022 die we gelijktijdig met dit jaarplan 2023 hebben opgesteld.

KENNISUITWISSELING OVER BIODIVERSITEIT IN DE PRAKTIJK TUSSEN FRIESE GEMEENTEN

GEZAMENLIJKE AFTRAP VAN HET JAARPLAN VOOR 2022

Verbinding biodiverse initiatieven, programma's en regio's

Nieuwe initiatieven op het gebied van herstel van biodiversiteit worden aangesloten op de Agenda zodat 1+1 3 is. Wanneer projecten en activiteiten binnen de thema's van de agenda vallen, stelt de provincie Fryslân hiervoor uitsluitend budget beschikbaar als dit in samenhang is met het gezamenlijke Herstelprogramma Biodiversiteit Fryslân. Dit geldt uiteraard voor lopende (boekjaar)subsidies aan door de provincie gesubsidieerde organisaties. En aanvullend daarop heeft de provincie Fryslân in de meerjarenbegroting voor 2021, 2022 en 2023 een budget voor het programma herstel biodiversiteit Fryslân beschikbaar gesteld van € 3 mln. Na aftrek van gemaakte kosten resteert voor 2023 nog circa € 1,5 mln. De besteding van dit budget is gericht op coördinatie, kennis en praktijkvoorbeelden. Op die manier zijn we wegvoorbereider en inspirator voor een biodiverse uitvoering en beheer in huidige en toekomstige investerings- en beheerprogramma's zoals het Friese Programma Landelijk Gebied of bijvoorbeeld in het kader van de Nieuwe Omgevingswet.

Voor de financiering van het jaarplan wordt de provinciale bijdrage waar mogelijk ingezet als cofinanciering voor rijks- en Europese subsidies en fondsenwerving, zodat een multipliereffect ontstaat. Daarnaast verkent het programmateam de komende maanden op welke wijze het Herstelprogramma Biodiversiteit een bijdrage kan leveren aan het Fries Programma Landelijk Gebied (FPLG) welke medio 2023 gereed moet zijn. Maar we richten ons in aanvulling op het FPLG ook op het stedelijk gebied. Bij de uitvoering wordt bovendien zorgvuldig gekeken naar de verhouding tussen de investering en het resultaat. Zo kunnen het gedrag en de acties van overheden, burgers, boeren en bedrijven door middel van kennis en goede voorbeeldprojecten met een relatief beperkt budget maximaal worden beïnvloed. En meer op biodiversiteit gerichte inrichting en beheer hoeft niet duurder te zijn, maar vereist wel praktijkkennis en stimulerende

voorbeeldprojecten. Belangrijk is ook dat we vanuit Fryslân aansluiten op landelijke en Europese initiatieven en dan met name met het landelijke Deltaplan Biodiversiteit.

Zichtbaarheid partners en communicatie

Alle activiteiten worden uitgevoerd onder de Agenda herstel biodiversiteit Fryslân, waarbij www.biodiversiteit.frl het platform is. De deelnemende organisaties blijven zichtbaar, maar maken bij hun activiteiten duidelijk dat zij onder een gezamenlijke vlag werken en aan een gezamenlijke agenda met gedeelde doelstellingen. Hiervoor wordt een beperkt aantal communicatiemiddelen en -uitingen gerealiseerd (gedeelde missie en visie, definitie van de agenda, logo etc.) die alle partners in hun communicatie kunnen inzetten. Deze werkwijze kan worden samengevat als autonomie in samenwerking. Hiermee dragen de activiteiten bij aan de bekendheid van de agenda en de agenda aan de zichtbaarheid van de partners.

Besluitvorming, capaciteit, budget en multiplier

In de tabellen van het jaarplan 2023 zijn de bedragen genoemd die de provincie Fryslân beschikbaar stelt voor uitvoering van het programma. Naast deze bedragen leveren de deelnemende organisaties ook een bijdrage in de vorm van inzet eigen uren en het aanboren van externe fondsen. De inschatting is dat dit een multiplier effect op de provinciale middelen in 2022 en 2023 oplevert van circa 20%. Naarmate het programma langer draait, dus ook na 2023 zal dit multiplier effect toenemen omdat meer externe fondsen (Europees, Rijks) kunnen worden aangeboord.

In de stuurgroep wordt jaarlijks zowel de voortgangsrapportage als het jaarplan besproken, waarna dit ter besluitvorming wordt voorgelegd aan de provincie Fryslân (GS).

3. Doelen, resultaten en activiteiten 2023

De activiteiten vinden plaats binnen zes thema's. De groslijst van activiteiten is benoemd in dit document. In dit hoofdstuk wordt per thema beschreven welke activiteiten in 2023 worden uitgevoerd en wat de beoogde resultaten zijn. Dit laat zien hoe elk thema bijdraagt aan de ambitie van het programma:

Het Herstelprogramma Biodiversiteit kent zes thema's met elk een eigen doelstelling.

Deze thema's worden in de paragrafen hierna uitgewerkt.

Thema	Af-korting	Doel (met <u>doelgroep</u> onderstreept)
Basis op orde	BO	De ambitie voor herstel Biodiversiteit staat bij alle relevante opgaven en teams <u>binnen organisatie provinsje Fryslân</u> hoog op de agenda.
Kennis ontwikkelen	KO	Stimuleren dat alle kennis die nog ontbreekt om de ambitie herstel Biodiversiteit te realiseren zowel vraag als visiegestuurd wordt ontwikkeld door <u>kennispartners binnen en buiten Fryslân</u> .
Kennis delen	KD	Delen van zoveel mogelijk wat nodig is om te weten, te voelen en te doen* om het programmadoel te realiseren met <u>de onder overige opgaven benoemde doelgroepen in het algemeen en de actiebereide zoeker in het bijzonder</u> . * We hebben het over 'weten, voelen én doen', omdat hoofd, hart en handen nodig zijn om in actie te komen voor biodiversiteit.
Bewustwording/educatie	BE	Vergroten van kennis en bewustwording ten aanzien van biodiversiteit en het stimuleren van draagvlak en participatie met betrekking tot de doelstellingen van de Agenda Herstel Biodiversiteit bij <u>de inwoners van Fryslân</u> .
Verbindingen realiseren	VR	Realiseren van een meer robuust en continue groenblauw netwerk in Fryslân dat het leefgebied voor soorten vergroot en gebieden met elkaar verbindt. Dit door middel van het stimuleren van een natuurinclusief beheer door <u>alle beheerders in Fryslân, zowel door overheden, boeren en bedrijven</u> .
Natuurinclusief werken	NW	Bevorderen van een natuurinclusief werken bij <u>alle Friese overheden</u> zodat die bijdragen aan de hiervoor genoemde ambitie.

Basis op orde

Het doel voor dit thema is dat de ambitie voor herstel Biodiversiteit bij alle relevante opgaven en teams binnen de organisatie provincie Fryslân hoog op de agenda staat.

Daarbij kunnen de termen biodiversiteit en natuurinclusief vaak worden uitgewisseld. Natuur en biodiversiteit zijn de basis van ons bestaan, onze economie én ons welbevinden. Activiteiten en resultaten van dit thema kunnen worden gegroepeerd in drie categorieën. Regelmatig zijn naast de thematrekker **BO** ook andere thematrekkers nodig voor het behalen van de beoogde resultaten. Dit is in kleur en met de afkorting bijgeschreven.

Categorie 1: Verbinden, versterken, verbeteren.

Dit is de ondertitel van de agenda en de manier waarop onder het thema Basis op orde wordt gewerkt aan het subdoel. Voor 2023 verdienen de volgende onderwerpen nadere aandacht:

- Biodiversiteit kan bij Landbouw nog beter worden ingebed. We kunnen dit stimuleren, mee denken of helpen bij de nadere uitwerking en invulling van de doelen, bv de verdere ontwikkelingen t.a.v. de KPI's (kritische prestatie indicatoren) voor landbouw. Een ander speerpunt betreft het terugbrengen van het gebruik van pesticiden, met name in de akkerbouw (zie ook hieronder). De provincie kan hier een actievere rol pakken waarbij het programmeerteam kan worden ingezet. **KD, KO, NW**
- Het team Natuurbeheer werkt aan de realisatie van het Friese Natuur Netwerk (NNN). De NNN is de ruggengraat van de Friese

natuur en biodiversiteit. De laatste jaren is vrijwel alle aandacht en energie uitgegaan naar het verwerven en inrichten van nieuwe natuur zodat de afgesproken omvang van de NNN voor 2027 wordt gerealiseerd. Daarbij is de kwaliteit van de bestaande natuur een beetje ondergesneeuwd. De provincie wil meer aandacht gaan besteden aan de kwaliteit van het Natuurnetwerk, waarmee een deel van de biodiversiteitsdoelen kan worden gerealiseerd, met name als het gaat om zeldzame en bedreigde soorten en soorten van Fries belang. De thematrekker Basis op orde denkt en helpt mee aan deze kwaliteitsverbetering.

- Het Veenweideprogramma ziet biodiversiteit nu nog vaak als een “bijvangst”, dat moet beter. In de gebiedsprocessen liggen veel kansen. Wij kunnen dit stimuleren en helpen bij de nadere invulling. **KD, VR**
- Verder zijn de ontwikkelingen op het gebied van Wonen en Verduurzaming interessant. Landelijk wordt er bijvoorbeeld gewerkt aan een nadere uitwerking van “natuurinclusieve woningbouw”. In het licht van klimaatverandering komt er meer en meer aandacht voor het belang van groen in de stad en er wordt gewerkt aan het verbinden van de verduurzamingsopgave (Nasolatie) met de opgave voor soortbescherming

(gebouwbewonende soorten). Als Programmteam houden we deze ontwikkelingen in de gaten en zorgen ervoor dat deze binnen Fryslân bekend zijn en worden opgepakt. **KD, NW**

- Bodem en water worden de leidende principes bij de transitie van het landelijke gebied waar we de komende jaren voor staan. Voor water is al veel beleid dat door Wetterskip Fryslân en provincie wordt uitgevoerd, bijvoorbeeld de Kaderrichtlijn water en het Regionale Waterbeheerplan en het Water beheerprogramma 2022-2027. Verder zijn provincie en Wetterskip Fryslân recent samen gestart met de BOVI / Blauwe drager (= blauwe omgevingsvisie): een gedeelde visie en ambitie over het toekomstbestendig maken van het Friese watersysteem. Als Programmteam is het zaak de ontwikkelingen in de gaten te houden en desgewenst input daarvoor te leveren. Voor Bodem is beleid in ontwikkeling. Het Programmteam kan helpen bij het uitwerken van doelen op het gebied van bodembioïologie: wanneer kan de bodemkwaliteit als gezond worden beoordeeld? En belangrijker nog: hoe herstellen we die goede bodemkwaliteit? **KD, KO**
- Het gebruik van pesticiden is van invloed op de kwaliteit van bodem en water. Europa wil het gebruik van pesticiden voor 2030 gehalveerd hebben. Ook de Rijksoverheid wil het gebruik van pesticiden verminderen. Er is een uitvoeringsprogramma dat zich vooral richt op de agrarische sector. Het professioneel gebruik van pesticiden buiten de land- en tuinbouw is inmiddels verboden. Provinciale staten hebben in september 2021 een initiatiefvoorstel aangenomen om het gebruik van pesticiden in Fryslân tot 2030 flink af te bouwen. Hier is binnen het PH geld en capaciteit voor gereserveerd. Als eerste stap is een verkennend onderzoek uitgevoerd door hvHL en CLM. De grootste opgave is er voor de

akkerbouw waar jaarlijks 100 duizenden kilo's werkzame stof worden toegepast. Hoewel het particuliere gebruik "slechts" op ca. 20.000 kg/j wordt geschat is hier nog wel veel te winnen op gebied van bewustwording. Een onderwerp dat niet werd meegenomen in de verkenning is het gebruik van diergeneesmiddelen door particulieren. Ook deze worden in bodem en water aangetroffen, soms zelfs midden in natuurreservaten. Het Programmteam wil hier in 2023 aandacht aan besteden. **BO, BE, KD, KO**

- Het Soortenbeleid van de provincie is momenteel verdeeld over een team soortenbeleid, een team weidevogels en ook het team Natura2000 werkt aan maatregelen voor soorten. Het is gewenst dat er tussen deze teams en het Programmteam biodiversiteitsherstel een betere afstemming komt zodat soortbescherming efficiënter wordt uitgevoerd. Verder ontbreekt het momenteel aan actief soortbeschermingsbeleid, bv voor vleermuizen en andere gebouwbewonende soorten, insecten en (een selectie uit) de soorten van Fries belang. Basis op Orde wil in 2023 uitzoeken wat hiervoor nodig is en of zij daar een rol in kan spelen. **BE, KD, KO, VR**
- Met veel andere teams (bijvoorbeeld infra, gastvrijheidseconomie, toerisme, vitaal & leefbaar etc.) onderhouden we goed contact en brengen we biodiversiteit met regelmaat onder de aandacht. Hier spelen op dit moment geen concrete zaken waar we als programmteam extra energie op zouden moeten zetten.

Categorie 2: Het goede voorbeeld geven

Vanzelfsprekend geeft de provincie het goede voorbeeld gaat als het om biodivers en natuurinclusief handelen gaat. We zien op dit moment de

volgende verbeterpunten waar we als Programmateam in 2023 een bijdrage zouden willen leveren:

- We willen de (meest kansrijke van in totaal ruim 20) provinciale steunpuntlocaties biodiverser gaan inrichten en beheren. Nog in 2022 laten we daarvoor een plan maken. Als er budget is gevonden voor de uitvoering van de plannen dan gaan we daar z.s.m. mee van start. **KD, NW**
- Bijzondere aandacht verdient het Inkoop- en aanbestedingsbeleid van de provincie. Doel is om dit zoveel als mogelijk natuurinclusief te maken met expliciete aandacht voor biodiversiteit. Bij alles wat we (laten) doen moet de vraag worden gesteld: wat is het effect op natuur en biodiversiteit, kunnen negatieve effecten worden geminimaliseerd of gecompenseerd of kan met een geringe extra inspanning een toegevoegde waarde aan natuur en/of biodiversiteit worden gegeven? Complicerende factor hierbij is dat er de laatste jaren juist veel aandacht is besteed aan het circulair maken van het inkoopbeleid. Dat heeft veel tijd en energie gevraagd en maakt het waarschijnlijk lastig om hier nu alweer een nieuwe voorwaarde aan toe te voegen. **NW**

Categorie 3: Biodiversiteit als Rode Draad

De enorme achteruitgang van de biodiversiteit staat wereldwijd hoog op de agenda. In 2020 heeft de provincie Fryslân met het vaststellen van de Agenda herstel biodiversiteit en ambitieuze eigen doelstellingen onderstreept dat dit onderwerp zeer belangrijk en urgent is en de grootste aandacht verdient. Ondertussen staat het onderwerp biodiversiteit bij de transitie van het landelijke gebied hoog op de agenda. Idealiter zou het onderwerp daarmee op termijn voldoende geborgd moeten worden en de doelstellingen van de Agenda daarmee gehaald. Het programmateam wil

er in 2023 voor zorgen dat afspraken hierover goed worden vastgelegd, zodanig dat het in de toekomst niet meer nodig is om voor biodiversiteit een apart programma in stand te houden:

- Het NPLG schrijft een integrale gebiedsgerichte aanpak voor, waarbij de thema's natuur, biodiversiteit (VHR), klimaat en water (KRW) samen worden uitgewerkt. In het Provinciale Programma Landelijk Gebied (PPLG) en de daarbij horende gebiedsgerichte aanpak (GGA) willen we er voor zorgen dat biodiversiteit de rode draad wordt. Daarbij gebruiken we Natuerlik Fryslân 2050 als onderlegger. Voor zowel het PPLG als ook de lopende gebiedsprocessen wordt een handreiking ontwikkeld voor het nader uitwerken van de pijler biodiversiteit, met een denkkader, keuzecriteria en spelregels.
- Al lopendede gebiedsprocessen zullen - mede naar aanleiding van de ontwikkelingen t.a.v. het NPLG - hun doelstellingen vaak moeten verbreden. De thematrekker Basis op Orde is van plan om vooruitlopend daarop de projectleiders expliciet te vragen welke bijdrage hun proces levert aan het herstel van de biodiversiteit. Dat geldt bijvoorbeeld voor herinrichtingsprojecten, Natura 2000-gebiedsprocessen, regiodeals etc. Hier kunnen we proberen te inspireren en te stimuleren om biodiversiteit serieus en volwaardig mee te nemen in het proces.
- In 2020 werd de provinciale omgevingsvisie "de Romte Diele" vastgesteld. Biodiversiteit is daarin één van de vier speerpunten. Ondertussen hebben vrijwel alle Friese gemeenten een eigen omgevingsvisie ontwikkeld. Het verdient aandacht om te controleren in hoeverre de vier uitgangspunten van de provincie daarin voldoende aandacht hebben gekregen, vooral het onderwerp biodiversiteit. **Dit wordt opgepakt door NW.**

- In 2022 is de 1e versie van de landelijke Agenda Natuurinclusief gelanceerd. Deze agenda wil er voor zorgen dat in 2050 de gehele maatschappij natuurinclusief is, oftewel dat natuur en biodiversiteit leidend zijn bij alles wat we doen en laten. Basis op Orde wil de samenhang tussen de Agenda Herstel Biodiversiteit Fryslân en de landelijke Agenda Natuurinclusief 1.0 verduidelijken, zodanig dat beide programma's elkaar aanvullen en versterken.
- Op 28 september 2022 werd het Aanvalsplan Landschap gelanceerd door het Deltaplan Biodiversiteitsherstel. De ambitie

van het plan is om in 2050 tot 10% van het landelijk gebied in te richten met landschapselementen. Hiermee wordt de kwaliteit en diversiteit van het Nederlandse landschap verhoogd, en een bijdrage geleverd aan ambities op het gebied van biodiversiteit, klimaat en schoon water. Daarmee heeft ook dit plan weer veel raakvlakken met onze Agenda Herstel Biodiversiteit, de Agenda Natuurinclusief en de integrale aanpak die wordt beoogd met het PPLG. Ook hier geldt daarom dat we willen proberen de samenhang te verduidelijken zodanig dat er onderlinge versterking en efficiëncy optreedt.

Toelichting op tabel resultaten en inspanningen:

Op de volgende pagina is een tabel weergegeven met resultaten en inspanningen voor het thema Basis op orde. Voor dit thema is door de provincie Fryslân een trekker beschikbaar gesteld welke beschikbaar is voor dit programma voor twee dagen per week. De overige dagen werkt deze trekker als provinciale beleidsadviseur natuur, wat uiteraard overlap heeft met het herstelprogramma. In de tabel hebben alle, maar vooral de resultaten 1, 3, 4 en 5 een overlap met het reguliere werk als beleidsadviseur. Voor activiteit 4 is onderzoeksbudget nodig, wat is opgenomen bij het thema Kennis ontwikkelen. Voor de uitvoering van activiteit 7 zal aanvullende financiering moeten worden gezocht naast een beperkte bijdrage vanuit het herstelprogramma ter grootte van € 15.000,-. De totale raming voor deze activiteit is namelijk € 135.000,-.

Resultaat 2023 Basis op orde		Inspanning 2023 Basis op orde	Gereed	Dekking Budget 2022	Dekking Budget 2023
1	Biodiversiteit is de rode draad van de PPLG-gebiedsprocessen. Projectleiders van lopende gebiedsprocessen denken na over wat hun bijdrage is / kan zijn aan het herstel van de biodiversiteit en geven daar invulling aan. Bij nieuw te starten gebiedsprocessen wordt deze vraag meteen aan het begin gesteld, zodat het onderwerp integraal wordt meegenomen tijdens het proces. Voor de gebiedsgerichte uitwerking van de pijler biodiversiteit is een handreiking ontwikkeld voor projectleiders e.a. actoren met een denkkader, keuzecriteria en spelregels.	Meedenken en helpen aan het vormgeven van de NPLG en de PPLG gebiedsprocessen. Er zorg voor dragen dat biodiversiteitsdoelen, zowel binnen lopende gebiedsprocessen als bij nieuw te starten gebiedsprocessen, op de agenda staan en integraal worden meegenomen in het proces.	1 juli	Nvt	Nvt
2	De samenhang tussen de Agenda Herstel Biodiversiteit Fryslân, de landelijke Agenda Natuurinclusief 1.0 en het Aanvalsplan Landschap is duidelijk en deze programma's vullen elkaar aan en versterken elkaar.	Onderzoeken wat de samenhang is tussen de Agenda Herstel Biodiversiteit, de Agenda Natuurinclusief en het Aanvalsplan Landschap en zorgen dat deze elkaar aanvullen, versterken en leiden tot een slagvaardiger aanpak en realisatie.	1 juli	Nvt	Nvt
3	Biodiversiteit staat bij opgaven Landbouw, Veenweide, Landschap, Natuurbeheer, Wonen en Verduurzamen, hoger op de agenda.	Provinciale teams die bezig zijn met landbouw, landschap, natuurbeheer, wonen/verduurzaming informeren en inspireren over hun rol t.o.v. het herstel van de biodiversiteit. Stimuleren, meedenken en meehelpen bij de nadere invulling en uitvoering daarvan.	31 dec	Nvt	Nvt
4	De samenwerking tussen diverse teams die werken aan soortbescherming is verbeterd, zodat soortbeschermingsdoelen efficiënter worden gerealiseerd. Speciale aandacht gaat uit naar gebouw bewonende soorten i.r.t. verduurzamingsopgaven. Voor de "soorten van Fries belang" wordt actief beschermingsbeleid ontwikkeld.	Actief meedenken en helpen aan de ontwikkeling van Provinciaal bodembeleid, met speciale aandacht voor bodembioïologie en het reduceren van het gebruik van pesticiden.	31 dec	Nvt	Nvt
5	Als onderdeel van bodembeleid zijn biologische bodemkwaliteitsdoelen uitgewerkt, inclusief adviezen hoe deze te realiseren. Specifieke aandacht gaat uit naar het verminderen van het gebruik van pesticiden en diergeneesmiddelen.	Stimuleren dat er op het gebied van soortbescherming beter wordt samengewerkt zodat soortbeschermings-doelen efficiënter worden gerealiseerd. Specifieke aandacht is er voor de bescherming van gebouw bewonende soorten i.r.t. verduurzamingsdoelen. Voor de "soorten van Fries belang" wordt een actief beschermingsplan ontwikkeld.	31 dec	Nvt	Nvt
6	Het provinciale inkoop- en aanbestedingsbeleid is zoveel mogelijk natuurinclusief. Bij alles wat we (laten) doen wordt de vraag gesteld: wat is het effect op natuur en biodiversiteit, kunnen negatieve effecten worden geminimaliseerd of gecompenseerd of kan met een geringe extra inspanning een toegevoegde waarde aan natuur en/of biodiversiteit worden gegeven?	Pleiten voor het toevoegen van tekstpassages aan het provinciale inkoop- en aanbestedingsbeleid over natuurinclusiviteit en biodiversiteit en daarvoor concrete tekstvoorstellen doen.	31 dec	Nvt	Nvt
7	Drie tot vijf van de meest kansrijke provinciale steunpuntlocaties zijn biodiverser ingericht en worden ecologisch beheerd. De rest volgt later!	Onderzoeken hoe de provinciale steunpuntlocaties biodiverser kunnen worden ingericht en beheerd en zorgen dat 3-5 van de meest kansrijke locaties volgend jaar ook zijn gerealiseerd.	31 dec	Nvt	€ 15.000,-
Totaal:					€ 15.000,-

Kennis ontwikkelen

Het doel voor dit thema is het stimuleren dat alle kennis die nog ontbreekt om de ambitie voor herstel van biodiversiteit te realiseren, zowel vraag- als visie gestuurd, wordt ontwikkeld door kennispartners binnen en buiten Fryslân.

Het thema Kennis ontwikkelen, heeft raakvlakken met de andere thema's van het herstelprogramma, die beschreven worden in deze aanpak. Het is nadrukkelijk de bedoeling dat de kennis die hier wordt ontwikkeld ten dienste staat van de andere thema's en omgekeerd. Vanuit andere thema's kan kennis uit de praktijk worden gebruikt. Dat geldt evenzeer voor ervaringen die worden opgedaan met het natuurbeheer en bij de uitwerking van ruimtelijke ordeningsplannen als woningbouw, waar ook natuur een onderdeel is. De kennis en ervaringen die hiermee worden opgedaan, worden beschikbaar gesteld aan anderen.

Visie op de aanpak van het thema Kennis ontwikkelen

De inzet is gericht op het ontwikkelen van kennis die van belang is voor herstel van biodiversiteit in Fryslân om daarmee bestaande initiatieven te versterken en verbinding te leggen met onze doelgroepen.

We onderscheiden vijf doelgroepen:

- Overheden;
- Burgers
- Maatschappelijke organisaties;
- Kennisinstellingen;
- Boeren.

We vergeten daarbij ook de interne kennisdeling niet. Veel kennis is al beschikbaar op landelijke schaal. Dit thema vindt niet het wiel opnieuw uit maar zorgt ervoor dat deze kennis op maat wordt gesneden voor de Friese situatie en beantwoordt vragen van Friese initiatiefnemers.

De inzet is de kennis beschikbaar te stellen op het digitale platform Biodiversiteit op www.biodiversiteit.frl. Daarbij moet worden gedacht aan het delen van de gemaakte streefbeelden op basis van landschapstypen, beschikbaar stellen van concrete handreikingen voor de soorten van Fries belang, insectennetwerkkartaal (die er al is, maar nog verder kan worden ontwikkeld) en een handreiking voor het uitvoeren van monitoring en het monitoren zelf.

Het is de bedoeling kennis beschikbaar te stellen in wisselwerking met de praktijk. Ervaring en kennis vanuit de praktijk willen we ophalen en beschikbaar stellen aan iedereen die met bijvoorbeeld het beheer van natuur bezig is of betrokken is bij ruimtelijke ordeningsplannen.

	Resultaat 2023 Kennis ontwikkelen	Inspanning 2023 Kennis ontwikkelen	Gereed	Dekking budget 2022	Dekking Budget 2023
1	Beschikbaar hebben van kansencarten en handreikingen voor biotopen die belangrijk zijn voor de soorten van Fries belang op www.biodiversiteit.frl .	Actualiseren soortenlijst van Fries belang, clustering in biotopen, schrijven kansencart/handreiking en toolbox beheer per landschapstype. En deze informatie inpassen en ontsluiten op het platform.	31 dec	€ 75.000	
2	Beschikbaar hebben van concrete handreiking en kansencart en verdienmodel duurzaam berm- en slotenbeheer.	Schrijven van optimaal ecologisch en economisch verdienmodel en handreiking/kansencart duurzaam berm en sloten beheer.	31 dec		€15.000
3	Ontbrekende kennis wordt ontwikkeld.	Kennis leemtes en monitoring leemtes opsporen (soorten) en hier gericht onderzoek en monitoring voor uit laten voeren.	Hele jaar		€ 35.000
4	Inzicht in omvang/aard gebruik pesticiden/chemie in Fryslân, en de kansen op verminderen in kaart brengen en vertalen naar handreiking preventie/vermindering voor diverse doelgroepen.	Uitvoering van aanvullend en verdiepend onderzoek gebruik van diergeneesmiddelen Schrijven handreiking reductiemogelijkheden boeren/burgers	31 dec		€ 35.000
5	Bodembeoordeling systeem beschikbaar maken inclusief bodemkwaliteit doelen en advies hoe dit te realiseren en in stand te houden.	Bijdragen aan het helpen ontwikkelen van een bodembeoordeling systeem met bijzondere aandacht voor bodembiolegie	31 dec		€ 45.000
6	Communicatie		Hele jaar		€ 5.000
7	Coördinatie & Afstemming		Hele jaar		€ 65.000
Totaal:				€ 75.000	€ 200.000

Kennis delen

Het doel voor dit thema is dat zoveel mogelijk als nodig is om te weten, te voelen en te doen* om het programmadoel te realiseren, wordt gedeeld met de onder overige opgaven benoemde doelgroepen in het algemeen en de actiebereide zoeker in het bijzonder.

* We hebben het over 'weten, voelen én doen', omdat onze visie is dat hoofd, hart en handen nodig zijn om in actie te komen voor biodiversiteit.

Onder kennis delen zijn de activiteiten gebundeld die zorgen dat partijen elkaar weten te vinden, dat het Fries netwerk voor herstel van biodiversiteit verder wordt ontwikkeld en dat kennis die partijen nodig hebben om bij te kunnen dragen aan herstel van biodiversiteit effectief wordt gebracht en gehaald. Activiteiten binnen dit thema zorgen voor verbondenheid en kennisuitwisseling door bestaande kennis, verbeelding, inspiratie en grote betrokkenheid te bundelen in concrete acties.

Visie op aanpak van het thema

Om effectief kennis te delen zijn, ter versterking van het digitale platform, plekken en momenten van ontmoeting en uitwisseling nodig. Hiervoor

kunnen zowel bestaande plekken en momenten worden gebruikt als nieuwe momenten en plekken worden gecreëerd. Hiervoor werken we multidisciplinair: kennis, verbeelding/inspiratie en actie worden gecombineerd voor het beste resultaat.

Als uitgangspunt bij het delen van kennis nemen we het landschap als basis, zoals ook in de visie Natuerlik Fryslân 2050. Dat wil zeggen dat op zorgvuldige wijze -aansluitend op het platform- kennis wordt gedeeld die past bij het desbetreffende landschap en dat we een goede spreiding van de kennisdeling waarborgen.

Het thema Kennis delen onderscheidt vier doelgroepen:

- Burgers en burgerinitiatieven;
- Bedrijven;
- Overheden (i.s.m. thema Natuur inclusief werken);
- Boeren (via of i.s.m. Agenda Landbouw / Living Lab / Landbouwadvisepool);
- Scholen (i.s.m. Bewustwording & Educatie).

Resultaat 2023 Kennis delen		Inspanning 2023 Kennis delen	Gereed	Dekking Budget 2022	Dekking Budget 2023
1	Biodiversiteitsfestival (versie 2.0) voor een breed publiek, resulterend in: <ul style="list-style-type: none"> • Meer bekendheid van Agendadoel • Inspireren deelnemers • Deelnemers hebben meer handelingsperspectief • Met inspiratie aanzetten tot actie • Deelnemers hebben meer kennis • Deelnemers vergroten hun netwerk 	Organiseren Biodiversiteitsfestival (vervolg op 2022) met: dagprogramma met colleges, workshops, markt, netwerken en andere inspiratie. De Belofte voor een Nieuwe Lente: een belofte aan onze provinciale biodiversiteit Fietsroute langs inspirerende initiatieven openen	12 mei	€ 9.000	€ 50.000
2	Atelier Nat. Frsl 2050 (versie 2.0), 5 ateliers + expositie op 1 locatie, resulterend in: <ul style="list-style-type: none"> • Partijen met soortgelijke vragen leren van elkaar • Kennis wordt effectief met grote groepen/een breed publiek gedeeld • Friese netwerk voor biodiversiteit wordt versterkt • Meer concrete uitvoeringsplannen voor biodiversiteitsherstel onderbouwd met gedegen kennis • Benutten kansen Nationaal Programma Landelijk Gebied • Een (tijdelijke) ontmoetingsplek voor ons programma 	Organiseren Atelier Natuerlik Fryslan 2050 (vervolg op 2022) met vijf ateliers en opbouw, beheer en eventueel benodigde aanpassingen atelier op locatie delen documentatie atelier op digitaal platform	31 dec	€ 20.000 (dit budget komt uit het budget "biodiversiteitsloket 2022")	€ 30.000
3	Biodiversiteitsprojecten <ul style="list-style-type: none"> • 2 verschillende best practices steunen verspreid over de provincie (samen met IVN 3) • ontwikkelde kennis uit best practises delen 	Biodiversiteitsprojecten verspreid over provincie: 2 diverse best practices (3 ism IVN) steunen met middelen om plantgoed aan te schaffen, werkzaamheden te verrichten en met advies Delen ontwikkelde kennis middels platform	31 dec		€ 20.000
4	Ism met partners functionerend en vindbaar platform www.biodiversiteit.frl en biodiversiteitsloket met biodiversiteitsteam die adviezen geeft aan groepen en individuen met vragen over biodiversiteitsherstel	Functionaliteiten platform doorontwikkelen met webbouwers. Loket bedienen met biodiversiteitsteam. Samen met partners publiciteit genereren voor platform.	31 dec	€ 20.000	€ 30.000
5	Nationaal en internationaal Verbinden	Aansluiting bij en afstemming met biodiversiteitsnetwerken (zoals Deltaplan Biodiversiteit)	31 dec		€ 0
6	Communicatie				€ 5.000
7	Coördinatie & Afstemming				€ 65.000
Totaal:				€ 49.000	€ 200.000

Nb1: De kosten voor het biodiversiteitsfestival in 2023 zijn € 59.000, er resteert van 2022 nog € 9.000.

Nb2: De kosten voor 5 Ateliers Natuerlik Fryslân + expositie in 2023 zijn € 70.000, er resteert van 2022 nog € 20.000 (waarbij dit bedrag van het loket naar de ateliers was overgeheveld) en € 20.000 proberen we uit fondsen of cofinanciering te werven.

Nb3: De kosten voor de biodiversiteitsprojecten zijn € 40.000 en € 20.000 proberen we uit fondsen of cofinanciering te werven.

Nb4: De kosten voor Biodiversiteitsloket in 2023 zijn € 60.000. Er is nog € 20.000 over van 2022 en € 10.000 proberen we uit fondsen of cofinanciering te werven.

Bewustwording en educatie

Het doel voor dit thema is het vergroten van kennis en bewustwording ten aanzien van biodiversiteit en het stimuleren van draagvlak en participatie met betrekking tot de doelstellingen van de Agenda Herstel Biodiversiteit bij de inwoners van Fryslân.

In principe richten wij ons binnen dit thema, anders dan bij het thema kennis delen, op alle inwoners van Fryslân en met name op inwoners die nog niet heel veel weten van biodiversiteit of die zich nog niet actief bezighouden met herstelprojecten of -initiatieven. In een aantal gevallen kiezen we een specifieke doelgroep, zoals basisschoolleerlingen, jongeren of organisaties. Zoveel als mogelijk proberen we daarbij middelen vanuit het Herstelprogramma Biodiversiteit in te zetten zoals het platform www.biodiversiteit.frl

Visie op aanpak van het thema Bewustwording en educatie

Bewustwording en educatie zijn middelen om het grotere doel (vergroten biodiversiteit) te halen, vanuit de gedachte 'hoe meer je van de natuur begrijpt, hoe meer je ervan gaat houden. En pas als je ergens van houdt, ga je er voor zorgen'. Wij maken de nog niet bewuste Friezen bewust van het belang van een biodivers Fryslân én van hun mogelijkheden een steentje bij te dragen.

	Resultaat 2023 Bewustwording en educatie	Inspanning 2023 Bewustwording en educatie	Gereed	Dekking Budget 2022	Dekking Budget 2023
1	Biodiversiteitsfestival - onderdelen educatie (IVN)	Alsnog invullen onderdelen educatie BioFestival	Mei 2023	€ 8.000	
2	Biodiversiteitsfestival – organisatie & onderdelen bewustwording	Alsnog invulling onderdelen bewustwording BioFestival	Mei 2023	€ 7.000	
3	Bewustwordingscampagne 'Wat zullen we nou beleven'	De campagne 'Wat zullen we nou beleven' loopt door. Vanuit de Agenda Herstel Biodiversiteit wordt een plus hierop gezet om te verbreden, te verdiepen en handelingsperspectief te bieden met hulp van oa het platform www.biodiversiteit.frl .	Voorjaar 2023 en najaar 2023		€ 25.000
4	Verbreden bewustwordings campagne naar actiebereide zoekers		Schooljaar 2022-2023	€ 15.000	
5	Stimuleren citizens science voor monitoring	Het zoveel mogelijk betrekken van inwoners bij het verzamelen van gegevens over Biodiversiteit	Hele jaar 2023 door	€ 16.000	
6	Een plus op Natuureducatie scholen in Fryslân	(Door)ontwikkeling en inzet lesmaterialen lopende leerlijn (kdv, po, vo, mbo etc.) Plus een aanvulling op bestaande middelen, programma's en interventies. Thema's waar in 2023 extra aandacht aan wordt besteed zijn pesticiden en biodiversiteit in water en bodem.	April, mei, juni, sep, okt en nov 2023		€ 45.000
7	Debat met 3 VO scholen	Organiseren debat	Schooljaar 2022-2023	€ 2.500	
8	Educatieproject voor hele provincie gekoppeld aan Natuerlik Fryslân	Ontwikkelen educatieproject	Schooljaar 2022-2023	€ 5.000	
9	Actuele ontwikkelingen vertalen naar inwoners	Ontwikkeling van materialen en/ of projecten voor educatie en bewustwording op basis van input uit een van de andere thema's of (beleids)ontwikkelingen. Stimuleren biodiverse tuinen en citizens science. Aansluitingen bij landelijke tellingen met daarop een plus naar de soorten Fries belang.	Hele jaar 2023 door		€ 20.000
10	Atelier Natuerlik Fryslân 2050	Organisatie van activiteiten, verdieping en activiteiten Atelier Natuerlik Fryslân 2050.	Hele jaar 2023 door		€ 15.000
11	Biodiversiteitsproject (i.s.m thema Kennis Delen)	1 best practice uit de provincie Fryslân, ondersteunen en ontwikkelde kennis delen en beschikbaar stellen. De best practice sluit aan bij het themadoel educatie en bewustwording.	30 juni		€ 20.000
12	Communicatie				€ 5.000
13	Coördinatie & Afstemming				€ 65.000
	Totaal:			€ 53.500	€ 195.000

Verbindingen realiseren

Het doel voor dit thema is het realiseren van een meer robuust en continue groenblauw netwerk in Fryslân dat het leefgebied voor soorten vergroot en gebieden met elkaar verbindt. Dit door middel van het stimuleren van een natuurinclusief beheer door alle beheerders in Fryslân, zowel door overheden, boeren en bedrijven.

Visie op aanpak van het thema Verbindingen realiseren

Het realiseren van de juiste netwerken en verbindingen kan beter. Overheden kunnen hierin op eigen grond een belangrijk verschil maken door het beheer van lijnvormige elementen als (spoor)bermen, dijken en oevers op elkaar af te stemmen op basis van de kanskaarten. Een belangrijke afweging hierbij is dat gekozen wordt voor beheer dat lang kan worden volgehouden, want herstel van biodiversiteit vraagt continuïteit. Kennis over ecologisch beheer in de praktijk kan beter worden gedeeld, bijvoorbeeld over de vraag hoe je hier in aanbestedingen mee omgaat. Waar mogelijk kan ook het nieuwe platform www.biodiversiteit.frl hierin ondersteunen. Daarnaast ligt er bij overheden de kans om van elkaar te leren; wie voorziet binnen de gemeente al in ecologisch onderhoud en beheer en hoe kunnen andere gemeenten daarvan leren?

Voor dit thema gaan we samenwerken met het gebied Noordelijk Kleischil van de Regiodeal natuurinclusieve landbouw. De partners in dat gebied hebben namelijk het realiseren van een groenblauw netwerk ook als doel opgenomen. Door de samenwerking verwachten we dat dit gebied een pilotrol kan vervullen. In het noordelijk kleigebied concretiseren we wat we voor de hele provincie ontwikkelen.

Om de doelen te bereiken is het van belang de betrokken partijen met elkaar in contact te brengen en tot een gezamenlijke visie te laten komen. Om te beginnen brengen we in samenwerking met het thema Kennis ontwikkelen voor de gehele provincie in kaart welke publieke elementen er zijn, welk beleid overheden hiervoor hebben en hoe dit in de praktijk wordt uitgevoerd (wat kunnen we daarvan leren, wat zijn de kosten?). Voorlopers gaan we inzetten als ambassadeurs, om andere partijen te inspireren en aan te jagen.

Op basis van dit overzicht maken we een behapbaar en toepasbaar voorstel (opties, inclusief kosten) voor het maken van afspraken over afstemming van dit beheer en onderhoud. Zodat een op elkaar aansluitend netwerk wordt ontwikkeld, inclusief de belangrijkste, nu nog ontbrekende, schakels, waarbij elke schakel weet welke concrete acties ondernomen kunnen en moeten worden om bij te dragen aan het doel van dit thema. Het voorgestelde onderhoud aan bomen en landschapselementen op wegbermen, oevers en dijken voor de biodiversiteit moet aansluiten bij de doelen van de bossenstrategie en het programma landschap van de provincie Fryslân en op de wensen van de landbouw.

Resultaat 2023 Verbindingen realiseren		Inspanning 2023 Verbindingen realiseren	Gereed	Dekking Budget 2022	Dekking Budget 2023
1	Leveren bijdrage aan Pilot Regiodeal Natuurinclusieve landbouw noordelijke kleischil	Leveren cofinanciering voor deze pilot en deelname thematrekker aan begeleiding pilot	Begin 2023		€ 30.000
2	GIS overzicht van het huidige onderhoud van publieke lijnvormige elementen: wegbermen, watergangen, oevers, dijken en waterkeringen. Voor de publieke organisaties van de Regiodeal Natuurinclusieve Landbouw Noordelijke Kleischil	Het door een bureau laten maken van een GIS overzicht van het huidige onderhoud van de publieke lijnvormige elementen. Voor de publieke organisaties van de Regiodeal Natuurinclusieve Landbouw Noordelijke Kleischil. Het organiseren van een begeleidingsgroep bij deze opdracht ism publieke organisatie in de Regiodeal Natuurinclusieve Landbouw Noordelijke Kleischil	Juli Aanbesteding 2022		Uit budget visiekaart
3	Visiekaart met daarop de gewenste toekomstige situatie. Waar is welk beheer en onderhoud gewenst? Hoe kan afstemming over grenzen van publieke organisaties plaatsvinden. Welke soorten hebben prioriteit? Wat zijn financiële effecten?	Het door een bureau laten maken van de visiekaart met daarop de gewenste toekomstige situatie. Het organiseren van een begeleidingsgroep bij deze opdracht ism publieke organisatie in de Regiodeal Natuurinclusieve Landbouw Noordelijke Kleischil	September Aanbesteding 2022		€ 100.000
4	Analyse van kansen en knelpunten op basis van de huidige situatie en de visiekaart: Waar sluit het bestaande onderhoud niet op elkaar aan? Waar zijn verbindingen extra belangrijk (vanuit natuur gezien) of waar moeten op korte termijn bestaande knelpunten opgelost worden?	Het door een bureau laten maken van een analyse van kansen en knelpunten op basis van de huidige situatie en de visiekaart. Het organiseren van een begeleidingsgroep bij deze opdracht ism publieke organisatie in de Regiodeal Natuurinclusieve Landbouw Noordelijke Kleischil	Juli aanbesteding 2022		Uit budget visiekaart
5	Draagvlak voor uitvoering van visiekaart bij overheden in Noordelijke Friese kleischil.	Door analyse en visiekaart te maken met een werkgroep met vertegenwoordigers van Friese publieke organisaties en inbedding in de Regiodeal Natuurinclusieve Landbouw Noordelijke Kleischil. Keuzen voor te leggen aan de besturen in dit gebied.	Hele jaar		€ 15.000
6	Intentieovereenkomst tussen overheden over optimaal biodivers beheer en onderhoud en de aanpak van de kansen en knelpunten	Ondersteuning van het proces om te komen tot afspraken (intentieverklaring) tussen overheden over optimaal biodivers beheer en onderhoud en de aanpak van de kansen en knelpunten. De overheden geven hiermee invulling aan hun voorbeeldrol om waar het kan bij te dragen aan het herstel van biodiversiteit.	December		€ 10.000
7	Een verkenning om de visiekaart van overheden te verbinden met terreinen van niet overheden tbv biodivers beheer en onderhoud.	De thematrekker voert de verkenning uit, gericht op kansen voor een biodivers beheer en onderhoud grenzend aan deze lijnvormige elementen: aangrenzende natuurterreinen, agrarisch natuur- en landschapsbeheer en particuliere initiatieven.	December		€ 15.000
8	Een advies over de governance van een robuust en duurzaam groenblauw netwerk.	Door onafhankelijk bureau laten adviseren over de governance van een robuust en duurzaam groenblauw netwerk. Welke organisatievorm past daarbij? Welke partij heeft welke rol en verantwoordelijkheid?	December		€ 10.000
9	Communicatie				€ 5.000
10	Coördinatie & Afstemming				€ 65.000
Totaal:					€ 250.000

Natuurinclusief werken

Het doel voor dit thema is het bevorderen van een natuurinclusief werken bij alle Friese overheden zodat die bijdragen aan de hiervoor genoemde ambitie. Natuurinclusief werken is met je denken en handelen voorwaarden scheppen voor verbetering van de leefomstandigheden voor plant en dier. Dit kan plaatsvinden op de volgende onderdelen: voortplantingsmogelijkheden, voedsel, veiligheid, variatie, groen-blauwe verbindingen tussen populaties en grootte leefgebied

Visie op aanpak van het thema Natuurinclusief werken Friese overheden

In 2022 is gebouwd aan een netwerk om Friese overheden meer te laten samenwerken op het gebied van biodiversiteitsherstel. Het gaat dan om de 18 Friese gemeenten, het Wetterskip Fryslân en de provincie Fryslân. Dit moet in 2023 verder worden uitgebouwd en gecontinueerd. In 2023 wordt er daarom minimaal elk seizoen een bijeenkomst voor het netwerk georganiseerd, waarbij de nadruk zal liggen op inspireren en netwerken. Het onderliggend doel is het stimuleren van samenwerking tussen de Friese overheden op het gebied van biodiversiteitsherstel. Telkens zal er een passende invulling voor de bijeenkomsten bedacht in overleg met de deelnemende overheden. Van de minimaal vier bijeenkomsten, zal er ten minste één gaan over Omgevingsvisies en –plannen van de Friese overheden. Daarbij wordt gezamenlijk gezocht naar kansen voor het verbeteren van de biodiversiteit.

Ook zal er een bijeenkomst over Natuurinclusief Bouwen worden belegd, waarbij bijvoorbeeld innovatieve voorbeelden door Friese bouwbedrijven worden toegelicht. Verder is het de bedoeling bij de bijeenkomsten

sprekers uit te nodigen uit het Friese netwerk rondom Biodiversiteit zoals bijvoorbeeld de Fryske Feriening foar Fjildbiology.

Daarnaast is er behoefte aan scholing/begeleiding vanuit de overheden. Volgend jaar zal er vanuit het herstelprogramma een aanbod van twee cursussen/trainingen zijn waarbij ambtenaren van Friese gemeenten, Provinsje Fryslân en het Wetterskip kunnen deelnemen. Dit zal niet binnen het thema Educatie georganiseerd worden, omdat we ons heel specifiek richten op de doelgroep vanuit het thema Natuurinclusief Werken richten (d.w.z. overheden). Van belang dat voor deze cursus ook bestuurlijk draagvlak aanwezig is. Dit realiseren we door een pitch te geven tijdens de relevante portefeuillehoudersoverleggen die vanuit de VFG (Vereniging Friese Gemeenten) worden georganiseerd.

Eén cursus is praktisch ingesteld en gericht op ecologisch berm- en oeverbeheer. Hier is ook overlap met het thema Verbindingen. Na het volgen van deze cursus weten ambtenaren wat ecologisch berm- en oeverbeheer is en hoe bermen, oevers en ander openbaar groen op een

goede manier beheerd kunnen worden. Van de 18 Friese gemeenten, het Wetterskip en de provincie doorlopen circa 3 deelnemers vanuit elke organisatie de cursus. Het beoogde resultaat is dat 60 ambtenaren deze cursus hebben gevolgd. Bijkomend voordeel van het aanbieden van deze cursus in provinciaal verband is dat de cursus in grotere gemeleerde groepen kunnen worden aangeboden en de cursussen an sich ook netwerkmomenten worden.

De andere cursus/training wordt breder ingestoken. De inhoud van de cursus/training gaat over biodiversiteitsherstel in Friesland en zal ambtenaren van Friese gemeenten, van de Provinsje Fryslân en het

Wetterskip handvaten geven om aan de slag te gaan met het versterken van biodiversiteit. Om biodiversiteit te borgen in gebiedsontwikkelingen is het erg belangrijk dat groene medewerkers vanaf het begin van het proces meedenken. Er wordt gezocht naar een aantal geschikte casussen waarin een gebiedsontwikkeling of een gebiedsrevitalisatie onder de loep wordt genomen en waarbij trainers ervoor zorgen dat de kansen voor biodiversiteit worden ingezien en praktisch worden benut.

Tot slot zullen we het platform www.biodiversiteit.frl doorontwikkelen en actief inhoud ophalen bij de Friese overheden om te delen en te verspreiden.

Resultaat 2023 Natuurinclusief werken		Inspanning 2023 Natuurinclusief werken	Gereed	Dekking Budget 2022	Dekking Budget 2023
1	Netwerk in stand houden en verder opbouwen	Elk seizoen een bijeenkomst organiseren voor het netwerk met een relevante inspirerende excursie en/of lezing om zo uitwisseling te stimuleren en elkaar te inspireren en blijven ontmoeten, totaal vier bijeenkomsten in 2023	31 dec		€ 5.000
2	Cursus aanbod Kleurkeur (basis en gevorderden, 60 deelnemers)	Ambtenaren van gemeenten/Wetterskip/Provinsje Fryslân de kleurkeur certificering laten doorlopen, zodat groenbeheerders en beleidsmakers beter rekening kunnen houden met biodiversiteit.	31 dec		€ 15.000
3	Cursus/training aanbod gericht op vergroten kennis biodiversiteit d.m.v. aantal casussen	Ambtenaren van gemeenten/Wetterskip/Provinsje Fryslân worden ondersteund zodat ze beter weten wat ze vanuit hun eigen positie als ambtenaar kunnen bijdragen aan biodiversiteitsherstel.	31 dec		€ 40.000
4	Doorontwikkeling platform waarin kennis wordt gedeeld voor overheden	Kennis en handvaten om natuurinclusief te werken worden gedeeld op de pagina die bedoeld is voor Friese ambtenaren op ons platform www.biodiversiteit.frl	31 dec		Door themacoördinator
5	Communicatie				€ 5.000
6	Coördinatie & Afstemming				€ 65.000
Totaal:					€ 130.000

4. Planning en financiën

THEMA		GEREED KWARTAAL	DEKKING BUDGET 2022	DEKKING BUDGET 2023
Resultaat 2023 Basis op orde				
1	Biodiversiteit is rode draad van de FPLG-gebiedsprocessen	2		
2	Samenhang Agenda Herstel Biodiversiteit, Agenda Natuurinclusief en Aanvalsplan Landschap	2		
3	Biodiversiteit bij Landbouw, Veenweide, Landschap, Natuurbeheer, Wonen en Verduurzamen, hoger op de agenda.	4		
4	Samenwerking teams soortbescherming is verbeterd	4		
5	Biologische bodemkwaliteitsdoelen zijn uitgewerkt	4		
6	Provinciale inkoop en aanbestedingsbeleid is natuur-inclusief	4		
7	Drie tot vijf van de meest kansrijke Provinciale steunpuntlocaties zijn biodivers ingericht en worden ecologisch beheerd. De rest volgt later!	4		€ 15.000
Subtotaal			€ 0	€ 15.000
Resultaat 2023 Kennis ontwikkelen				
1	Beschikbaar hebben van kanskaarten en handreikingen voor biotopen die belangrijk zijn voor de soorten van Fries belang	4	€ 75.000	
2	Beschikbaar hebben van concrete handreiking en kanskaart en verdienmodel duurzaam berm- en slotenbeheer.	4		€ 15.000
3	Ontbrekende kennis wordt ontwikkeld.	hele jaar		€ 35.000
4	Inzicht in omvang/aard gebruik bestrijdingsmiddelen/chemie in Fryslân	4		€ 35.000
5	Bodembeoordeling systeem beschikbaar helpen	4		€ 45.000
6	Communicatie	hele jaar		€ 5.000
7	Coördinatie & Afstemming	hele jaar		€ 65.000
Subtotaal			€ 75.000	€ 200.000
Resultaat 2023 Kennis delen				
1	Biodiversiteitsfestival 2023	2	€ 9.000	€ 50.000
2	Atelier Natuerlik Fryslân 2050 5 ateliers en expositie op locatie	hele jaar	€ 20.000	€ 30.000
3	Biodiversiteitsprojecten	4		€ 20.000
4	Platform biodiversiteit.frl	hele jaar	€ 20.000	€ 30.000

5	Nationaal en internationaal verbinden	hele jaar	€ 0
6	Communicatie	hele jaar	€ 5.000
7	Coördinatie & Afstemming	hele jaar	€ 65.000
		Subtotaal	€ 49.000
Resultaat 2023 Bewustwording en educatie			
1	Biodiversiteitsfestival - onderdelen educatie IVN	2	€ 8.000
2	Biodiversiteitsfestival 2023 organisatie & onderdelen bewustwording	2	€ 7.000
3	Bewustwordingscampagne "wat zullen we nou beleven"	1 en 4	€ 25.000
4	Verbreden bewustwordingscampagne naar actiebereide zoekers	hele jaar	€ 15.000
5	Stimuleren Citizen Science voor monitoring	hele jaar	€ 16.000
6	Een plus op natuureducatie scholen in Fryslân	hele jaar	€ 45.000
7	Debat met 3 VO scholen	hele jaar	€ 2.500
8	Educatieproject voor hele provincie gekoppeld aan Natuerlik Fryslân	hele jaar	€ 5.000
9	Actuele ontwikkelingen vertalen naar inwoners	hele jaar	€ 20.000
10	Atelier Natuerlik Fryslân 2050	hele jaar	€ 15.000
11	Biodiversiteitsproject (ism thema Kennis Delen)	2	€ 20.000
12	Communicatie	hele jaar	€ 5.000
13	Coördinatie & Afstemming	hele jaar	€ 65.000
		Subtotaal	€ 53.500
Resultaat 2023 Verbindingen realiseren			
1	Leveren bijdrage aan Pilot Regiodeal Noordelijke Kleischil	1	€ 30.000
2	GIS overzicht huidige onderhoud	2	budget visiekr
3	Visiekaart gewenste toekomstige situatie	3	€ 100.000
4	Analyse van kansen en knelpunten	3	budget visiekr
5	Draagvlak voor uitvoering visiekaart	hele jaar	€ 15.000
6	Intentieovereenkomst tussen overheden	4	€ 10.000
7	Verkenning verbinding visiekaart met terreinen van niet overheden	4	€ 15.000
8	Advies over Governance robuust en duurzaam groenblauw netwerk	4	€ 10.000
9	Communicatie	hele jaar	€ 5.000
10	Coördinatie & Afstemming	hele jaar	€ 65.000

		Subtotaal	€ 0	€ 250.000
Resultaat 2023 Natuurinclusief werken				
1	Netwerk in stand houden en verder opbouwen	4		€ 5.000
2	Cursus aanbod Kleurkeur	4		€ 15.000
3	Cursus aanbod vergroten kennis biodiversiteit	4		€ 40.000
4	Doorontwikkeling platform voor overheden	4		€ 0
5	Communicatie	hele jaar		€ 5.000
6	Coördinatie & Afstemming	hele jaar		€ 65.000
		Subtotaal	€ 0	€ 130.000
		TOTAAL	€ 177.500	€ 975.000

Colofon:

Programmteam Herstel Biodiversiteit Fryslân

Foto's: Marcel van Kammen

Contactgegevens van de programmameteamleden zijn te vinden op www.biodiversiteit.frl

Versie 9 november 2022, met daarin verwerkt opmerkingen stuurgroep en Biodiversiteitsberaad 3 november

